

Cuprins

Ioan Holban, A.D. Xenopol și cultivarea limbii române	9
CUVÂNT-ÎNAINTE	13
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI	15
INTRODUCERE. PERSONALITATEA LUI A.D. XENOPOL	17

Partea I. DESPRE CULTURA NAȚIONALĂ ȘI FORMELE EI

1.1 Cultura națională. Delimitări conceptuale	29
1.2 Observații privind diversitatea lingvistică	33
1.3 Componentele culturii naționale	36
1.4 Importanța fundamentală a limbii	38
1.5. Literatura populară și caracterul ei tradițional	48
1.6. Artele frumoase	54
1.7. Privire sintetică	59

Partea a II-a. LIMBA ROMÂNILOR ȘI UNITATEA NAȚIONALĂ

2.1. Despre patriotism și limbă națională	67
2.2. Despre limba românească	76
2.3. Limba română și unitatea neamului românesc	82
2.4. Reflecții despre istorie, cultură și limbă	89
2.5. Influența franceză asupra culturii și limbii române	94
2.6. Problema neologismelor	104
2.7. Despre limba română a regelui Carol I	114
2.8. Texte vechi recomandate	117

Partea a III-a. CONTRIBUȚII REFERITOARE LA LITERATURA ROMÂNĂ

3.1. Prima prefață la scrierile lui Ion Creangă	123
3.2. Despre Mihai Eminescu	129
3.3. Despre „poetul poporan” Vasile Alecsandri	136
3.4. Despre Creangă, Eminescu și Alecsandri	143
3.5. Despre „literatura haiducească”	145

Partea a IV-a. RECENZII DIVERSE SCRISE DE A.D. XENOPOL

4.1. Analiza unui dicționar bilingv	151
4.2. Despre o lucrare ortografică	154
4.3. Despre lucrările lingvistico-filologice ale lui Gh. Ghibănescu	156
4.4. Despre conferința unei cunoscute feministe	161
4.5. Despre traducerea lui Dante în românește	162
CONCLUZII	171
ANEXE	172
Originea Argeșului după B.P. Hasdeu	172
Expoziția și ideea unității naționale	177
Texte recomandate	182
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	185
ABSTRACT AND CONTENTS	189

A.D. Xenopol și cultivarea limbii române

Din vasta materie a operei istoricului junimist A.D. Xenopol, abordată de Neculai C. Muscalu într-o cercetare fundamentală, **Scrierea istoriei în limba română de A.D. Xenopol. Elemente de limbă, stil și discurs**, profesorul nemțean decupează în **Identitatea culturală a sufletului românesc. A.D. Xenopol despre limbă, istorie, tradiție, ca tezaur spiritual** un material foarte semnificativ, punând în circulație, pentru cititorul (prea) grăbit de azi, care, adesea, își refuză accesul la textele originare, în conexiuni cu mișcarea de idei contemporană lui A.D. Xenopol, la 1868, iată, de o surprinzătoare actualitate astfel încât, (re)citind studii precum **Cultura națională, Literatura haiducească, Influența franceză în România, Patriotismul, Problema neologismelor** ori prefetele de la operele lui Ion Creangă, Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri și comentariul vizînd traducerea lui Dante în românește, dar și „originea Argeșului după B.P. Hasdeu”, cititorul de azi ar putea crede că marele istoric al Iașului junimist va fi fost un publicist contemporan, preocupat de românitate, globalizare (sic!) și de lucrarea atît de nocivă a *stricătorilor de limbă*, cum spune cronicarul. Această conexiune cu mișcarea ideilor de azi, pusă în valoare prin selectarea și *montajul* atent, inteligent al textelor, reprezintă, de altfel, unul dintre punctele tari ale cercetării lui Neculai C. Muscalu; mai mult încă, autorul constată că „actuale sunt încă și multe dintre judecățile sale de valoare sau caracterizările pe care le-a făcut unora dintre marii noștri scriitori, precum Alecsandri, Eminescu și Creangă. Totodată, rezistă azi și descrierea pe care a făcut-o el «literaturii haiducești». Același lucru se poate spune și despre felul în care a tratat problema traducerilor, în general, și a traducerilor poetice, în special. Ceea ce frapează la Xenopol este patriotismul său sincer, dorința de a da cât mai mult țării din rîndul căreia a ieșit și în care s-a afirmat, trecînd apoi și dincolo de granițele ei cu faima pe care i-au dat-o știința și cunoașterea. De aceea, considerăm că astăzi, ca și oricînd, el poate fi un model de dăruire și de muncă pe terenul științei, un exemplu pentru noile generații de cercetători români”.

Iată rețeta studiului lui Neculai C. Muscalu; „În general, comentariile noastre s-au mărginit la a surprinde esențialul din textele luate în considerație, adică am preferat să indicăm ideile de bază, lăsîndu-l apoi pe Xenopol să vorbească. Din acest motiv, această carte cuprinde numeroase citate, unele dintre ele foarte ample. Din toate acestea, se observă ușor calitățile de scriitor și virtuțile științifice ale unui savant cum puțini a dat țara noastră. În plus, paginile lui Xenopol vibrează de patriotism, de trăirile celui care, prin activitatea sa științifică, de istoric, și-a făcut pe deplin datoria față de țară”; în adevăr, istoricul de azi îl lasă pe ilustrul său înaintemergător să *vorbească*, făcînd, încă o dată, dovada unei documentări fără cusur și a pasiunii pentru un subiect care i-a preocupat și pe Al. Zub, Stelian

Dumistrăcel, G. Ivănescu, Ioan Oprea, reprezentanți de seamă ai școlilor de istorie și filologie de la Iași. În studiul din 1868, **Cultura națională**, în jurul căruia pivotează cartea lui Neculai C. Muscalu, se constituie portretul unui „pionier” al ideii și al promovării românității, al culturii naționale, „acel cuvânt minunat” ce se repetă de toată lumea, care însă totodată e unul din cele mai puțin înțelese de toată lumea”, cum spune bursierul Junimii la Berlin; atunci, ca și acum, *național* din sintagma celui care, pe urmele lui Iacob Negruzzi își face studiile doctorale la Berlin, rămîne greu de explicat la școală și, apoi, cu atât mai greu, pe terenul alunecos al presei din anii '70 ai secolului XIX, ca și în anii '20 ai secolului nostru: autorul cercetării identifică punctul nodal al studiului tînărului Xenopol în abordarea unui subiect atât de sensibil, azi, ca și ieri, cum se vede. Neculai C. Muscalu știe să identifice și să decupeze ideile esențiale prin care Xenopol *construiește* un concept ce va marca, în chip decisiv, evoluția societății noastre moderne. De la Maiorescu, Eminescu, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, A.D. Xenopol vorbim despre *cultură națională* însă, nu e mai puțin adevărat că acest concept va fi utilizat în diverse feluri – unele maligne – de tot soiul de actori politici; într-un fel l-au valorizat mișcările (extrem) naționaliste din anii '40 ai veacului trecut, apoi, bolșevicii lui Dej și comuniștii lui Ceaușescu: accentele atât de apăsate și de nocive, mai ales, în privința educării generațiilor noi, se cunosc. Din păcate, sub alte forme, nu mai puțin perverse, acționează și după 1990, când, pentru mult timp, cuvintele din familia *patrie* au fost doar șoptite întrucât cei care le-au afirmat deschis, au fost repede taxați drept urmași ai național-comuniștilor din anii '80. Cu totul surprinzătoare sunt notațiile despre ce numim azi *globalizare*, atât de proaspete încât par o polemică *avant la lettre* cu adepții înverșunați ai acesteia. Astfel, făcând apel la psihologia lui Herbart, unul dintre „magiștrii” lui Xenopol, „tînărul patriot – remarcă autorii **Istoriei literaturii contemporane**, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu și Tudor Vianu – respinge ideea unei civilizații comune întregii omeniri, înecînd granițele”. În fond, cum spune prof. dr. Neculai C. Muscalu, Xenopol „anticipa fenomenul globalizării, referindu-se la progresul omenirii, dinspre etapa «propășirii» vieții individuale și, apoi, a celei a vieții «poporane» dinspre un al treilea stadiu, «al vieții mondiale»”. Mai mult încă, atunci cînd vorbește despre „întruparea unei noțiuni prin cuvînt”, Xenopol anticipă pe Saussure, cu raportul dintre *semnificant* și *semnificat*: „Xenopol încearcă să demonstreze – spune, cu dreptate, profesorul și cercetătorul Neculai C. Muscalu – că numele ori cuvintele, în ceea ce privește latura lor sonoră sau materială, nu sunt complet arbitrare în raport cu noțiunile pe care le exprimă”.

Referințele permanente la limba română și subtilitățile raportului semnificatului cu semnificantul sunt obligatorii pentru un autor care consideră limba drept primul și cel mai important „obiect al culturii naționale”, iar *cultivarea continuă* a limbii române e un deziderat al lui Xenopol, înșelat, azi, vîrtos de mulțimea stricătorilor acesteia din mass media și de pe Internet: cât de departe suntem de o propoziție precum „poporul trebuie să se preocupe de cultivarea continuă a limbii”?! Sunt cîteva

studii, cercetate de Neculai C. Muscalu, privind rolul determinant al poeziei, „o artă cu totul aparte deoarece materialul folosit este limbajul” (iar Eminescu, creatorul limbajului poetic, la noi, va fi citit, nu mă îndoiesc, studiul lui Xenopol!), dar și, în continuarea delimitărilor din **Cultura națională**, precizări subtile, identificând diferențieri nu doar de nuanță între *național* și *popular* („național nu va să zică poporal”, zice Xenopol), unite într-un fel de geneză reciprocă, abuziv, greșit, în anii '50. Xenopol vorbește despre conștientizarea *identității naționale* și a individualității prin raportare la popoarele lumii, cultura națională și românitatea, românismul, cum îi zicea poetul Grigore Vieru: aici se află formarea și consolidarea națiunii, o imensă lucrare pe care au ctitorit-o junimiștii și, printre ei, A.D. Xenopol. E o problemă foarte sensibilă și, parcă, anticipând exagerări viitoare, Xenopol a polemizat cu primii săi „dușmani”, socialiștii care au asumat patriotismul în folosul ideologiei și dorinței lor sălbatice de a stăpâni lumea; idei susținute de A.D. Xenopol în **Patriotismul**, „conferință ținută la școala militară, din Iași”, s-au regăsit în programul lui Lenin și Stalin, în Rusia, apoi, Dej și Ceaușescu, în România, apoi, Putin, în Rusia. À bon entendeur, salut!

Cercetarea lui Neculai C. Muscalu, **Identitatea culturală a sufletului românesc** este un reper în bibliografia operei lui A.D. Xenopol, dar și în istoria mișcării ideilor aici, *aux portes de l'Orient où tout est pris à la légère*.

Ioan Holban

CUVÂNT-ÎNAINTE

Reluând preocupări mai vechi, am încercat să prezint în această carte ideile marelui istoric A.D. Xenopol despre cultura națională, în general, și, mai ales, despre limba și literatura română. În cazul acesteia din urmă, este vorba îndeosebi despre unele aprecieri pe care savantul le-a formulat cu privire la câteva figuri majore ale literaturii române, Alecsandri, Eminescu și Creangă, față de care el nutrea o reală admirație. Aceștia sunt scriitori pe care Xenopol i-a cunoscut personal în perioada în care a activat ca membru al Junimii, de aceea impresia pe care au lăsat-o asupra sa a fost una puternică și de durată. Dată fiind și pasiunea lui pentru istoria și folclorul românilor, nu este de mirare că interesul său a mers și către „literatura haiducească” de origine populară ori cultă, despre care a și scris un articol aparte.

Însă cele mai multe dintre articolele scrise de Xenopol, pe care le-am selectat pentru analiză și comentarii în această lucrare, privesc limba română. Este vorba fie de limba română în relație cu unitatea poporului român, fie de limba română literară și pericolul neologismelor invadatoare, fie de limba română frumoasă, așa cum se găsește ea în anumite texte recomandate. Xenopol a scris și recenzii referitoare la lucrări filologice și chiar lexicografice și, mai mult decât atât, și-a spus părerea și despre diverse traduceri ale literaturii universale în limba română. De pildă, recenzia sa despre traducerea din Dante realizată de N. Gane este una exemplară, în care Xenopol expune detaliat atât meritele traducătorului, cât și minusurile tălmăcirii respective, pentru îmbunătățirea căreia oferă soluții viabile.

Prezenta carte conține patru părți, unitare tematic, precedate de o scurtă biografie a lui Xenopol și o caracterizare a operei acestuia. De asemenea, pentru o mai bună înțelegere a personalității marelui istoric, am adăugat și o secțiune de *Anexe*, în care am reprodus în întregime trei dintre articolele sale. Este relevant, în acest sens, textul în care Xenopol combate foarte convingător propunerea etimologică a lui Hasdeu privitoare la originea numelui *Argeș* (ca toponim și hidronim). Prin temperament, Xenopol nu era un polemist, dar, la nevoie, putea da replici fără drept de apel prin înșiruirea faptelor istorice și a argumentelor de tot felul, ordonate de o logică impecabilă.

Prima parte am rezervat-o în totalitate analizei unui studiu despre cultura națională, pe care Xenopol l-a scris la vârsta de 21 de ani, dovedind încă de atunci erudiție și o veritabilă maturitate în gândire. Unele chestiuni înfățișate acolo sunt actuale și astăzi, dar ceea ce ne-a interesat, în primul rând, a fost să arătăm consecvența lui Xenopol în susținerea unor idei, pe care le vom regăsi și mai târziu în opera sa.

Dintre materialele din partea a doua, se detașează articolele despre neologisme. Deși era un poliglot, înțelegând prea bine dinamica limbilor, Xenopol era împotriva împrumutării de cuvinte noi acolo unde nu era neapărat nevoie. Chiar dacă principiul

său era unul corect în această privință, constatăm astăzi că majoritatea neologismelor pe care le-a combătut, mai toate provenind din limba franceză, s-au impus în limba noastră în cele din urmă.

Articolele din partea a treia evidențiază înclinația lui Xenopol către literatură și, mai ales, calitățile sale de editor. Lui îi revine meritul de a fi contribuit la îngrijirea și publicarea primei antologii cu operele lui Creangă și, totodată, de a fi dat – la scurt timp după ediția lui Maiorescu – o nouă ediție cu poeziile lui Eminescu. Printre altele, a încercat să formuleze și o serie de judecăți de valoare despre marii scriitori ai epocii junimiste.

Înclinația sa pentru învățarea limbilor străine este confirmată și de unele texte discutate în partea a patra. Xenopol a scris o excelentă recenzie despre un dicționar româno-englez, iar prezentarea pe care a făcut-o traducerii poetice a *Infernului* lui Dante în limba română demonstrează nu doar o bună cunoaștere a limbii italiene și a *Divinei comedii*, ci și stăpânirea elementelor de prozodie necesare într-o astfel de întreprindere.

În general, comentariile noastre s-au mărginit la a surprinde esențialul din textele luate în considerație, adică am preferat să indicăm ideile de bază, lăsându-l apoi pe Xenopol să vorbească. Din acest motiv, această carte cuprinde numeroase citate, unele dintre ele foarte ample. Din toate acestea, se observă ușor calitățile de scriitor și virtuțile științifice ale unui savant cum puțini a dat țara noastră. În plus, paginile lui Xenopol vibrează de patriotism, de trăirile celui care, prin activitatea sa științifică, de istoric, și-a făcut pe deplin datoria față de țară.

În încheierea acestui cuvânt-înainte se cuvine să aduc mulțumiri, în primul rând, părinților mei, Mira și Constantin Muscalu, care m-au încurajat permanent în eforturile mele intelectuale, îngăduindu-mi să lipsesc din sânul familiei ori de câte ori căutările mele de ordin științific m-au purtat departe de casă. De asemenea, le sunt recunoscător și celorlalți membri ai familiei, pentru susținerea permanentă și pentru aprecierile, încurajările și sugestiile de care m-am bucurat de atâtea ori și care au manifestat o binevoitoare înțelegere, apreciind și stimulând preocupările mele istorico-filologice.

Autorul

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Transcriind, în această carte, numeroase citate din articolele publicate de Xenopol cu mai bine de un secol în urmă, a trebuit să adaptăm, în unele cazuri, forma cuvintelor care în acele vremuri se scriau, parțial, altfel. Cele mai mari deosebiri față de felul în care scriem astăzi se găsesc în articolele pe care Xenopol le-a publicat în revista „Convorbiri literare”. Era normal să fie așa: în 1868, când Xenopol publica în revista respectivă studiul *Cultura națională*, scrierea oficială cu litere latinești încă nu împlinise un deceniu de când fusese pusă în practică în România. Mai rămâneau multe reforme ortografice de făcut.

Se constată, pe alocuri, o anumită instabilitate în scriere, pe care nu știm dacă să o punem pe seama lui A.D. Xenopol, pe seama redactorului-șef Iacob Negruzzi sau, pur și simplu, pe seama zețarilor care se ocupau de culegerea literelor din texte. De exemplu, substantivul *existență* este scris când *esistență*, când *existență*, uneori chiar *ecsistență*. În aceeași frază, se pot găsi forme precum *disvoltare* și *desvoltare*. În aceste cazuri, tocmai din cauza fluctuației, am preferat, de regulă, forma care s-a impus deja. În alte situații, bineînțeles că am ales forma actuală, căci, deși se scria *sciință*, *conșciință*, *sufletesce* etc., se pronunța și pe atunci, în mod cert, *știință*, *conștiință*, *sufletește* etc.

Mult mai apropiat de modul nostru de a scrie în prezent este felul în care sunt publicate textele lui Xenopol în revista „Arhiva”, mai ales începând cu anul 1906. În acest caz, articolele din acel timp pun mult mai puține probleme de scriere. Chiar dacă Xenopol scria, de pildă, *patriotizm*, am optat în transcriere pentru forma literară de astăzi: *patriotism*.

Destul de rar, ce-i drept, se constată oscilații între terminațiile de genitiv-dativ la substantivele de la genul feminin (de ex., „*limbei*” sau „*limbi*”; prima terminație fiind predominantă în acea epocă). De exemplu, în fraze alăturate, putem descoperi situații precum următoarea: „Patriotismul își face cale mai ales prin suflul apărătorilor *țarei* [...]. El trebuie să însufle tuturor ostașilor [...] uitarea de sine, pentru apărarea *țării*”. În astfel de cazuri, am ales să conservăm ambele forme.

În ansamblu, însă, citatele din textele lui Xenopol nu au pus probleme deosebite în ceea ce privește transcrierea și adaptarea. Regionalismele fonetice, specifice zonei din care provenea sau în care a trăit marele istoric, au fost păstrate întocmai.

Autorul

INTRODUCERE. PERSONALITATEA LUI A.D. XENOPOL¹

1. Îi datorăm lui Alexandru Zub o încercare de prezentare sintetică a vieții și operei lui A.D. Xenopol, prezentare care punctează, totodată, și însemnătatea savantului atât în cultura română, cât și în gândirea mondială. Este vorba de eseu *L’Historiographie roumaine à l’âge de la synthèse: A.D. Xenopol* (apărut în 1983). Între timp, s-a publicat și versiunea românească (de fapt, textul original), *Istoriografia română la vârsta sintezei: A.D. Xenopol* (în 2004). Preocupat un timp îndelungat² de figura marelui istoric, Al. Zub afirmă, la începutul sintezei amintite, că A.D. Xenopol este, fără îndoială, una dintre personalitățile „cele mai interesante și mai luminoase” care au construit România modernă. O primă caracterizare fixează direcțiile și domeniile sale de activitate, de aceea ne permitem să o reproducem pe larg: „Istoric, filozof, economist, sociolog, jurisconsult, pedagog, el a dat în fiecare din aceste ipostaze, și mai ales în primele trei, lucrări ce-i asigură un loc eminent în știința și cultura epocii. Ca istoric, el a elaborat întâia sinteză completă asupra trecutului românesc, sinteză pe care a pus-o și la îndemâna străinătății pe calea unui compendiu. Ca filozof, el s-a aplecat asupra aceluiași domeniu, construind o teorie a istoriei, rezemată pe ideea de *serie* evolutivă și elaborând o logică a disciplinei pe care o profesa. Ca economist, în fine, el a apărut, împreună cu Dionisie Pop Marțian ș.a., interesele vitale ale României, fiind unul dintre întemeietorii curentului național pe tărâm economic.”³.

¹ Pentru cititorul mai puțin familiarizat cu viața și personalitatea marelui istoric, reluăm aici, cu unele modificări, câteva pagini din cartea noastră anterioară dedicată lui Xenopol (vezi Neculai Muscalu, *Scrierea istoriei în limba română: A.D. Xenopol. Elemente de limbă, stil și discurs*, Editura Tipografia Moldova, Iași, 2015, p. 23 și urm.).

² În acest sens, ar trebui menționate măcar o parte din eforturile consacrate operei lui Xenopol, cum ar fi, de pildă, coordonarea (împreună cu L. Boicu) a valorosului volum de exegeză, *A.D. Xenopol. Studii privitoare la viața și opera sa*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972, sau redactarea unei masive biobibliografii (ce s-a dorit exhaustivă), *A.D. Xenopol. Biobibliografie*, Editura Enciclopedică Română – Editura Militară, București, 1973, 694 p., și, nu în ultimul rând, îngrijirea (cu ajutorul unor colaboratori pe care i-a condus) a primelor volume dintr-o (din păcate, neîncheiată) ediție critică a operei de căpătâi a lui Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană* (vol. I–IV, 1985–1993).

³ Al. Zub, *Istoriografia română la vârsta sintezei: A.D. Xenopol*, Editura Institutul European, Iași, 2004, p. 10.

2. Întocmind această succintă biografie⁴, am căutat să conturăm personalitatea complexă a savantului și aria largă a preocupărilor sale. Scopul a fost însă acela de a prezenta mai ales acele aspecte sau evenimente care luminează chestiunile ce ne interesează în lucrarea noastră. În perspectiva abordărilor noastre referitoare la concepțiile lui Xenopol despre limba română în general, despre limba literară, despre neologisme și terminologie etc., ni se par deosebit de utile îndeosebi mărturisirile sale din *Istoria ideilor mele* (din care am citat adesea *in extenso*). Așadar, ne privesc în mod direct: gradul în care Xenopol stăpâna limbile străine (latina, franceza, germana etc. – se pot explica astfel, de pildă, unele cazuri de interferență lingvistică) și spre care dintre ele mergea preferința sa, faptul că se îndeletnicea cu poezia și că avea darul analogiilor, faptul că era îndrăgostit de natură, modul în care au întâmpinat cei de la Junimea atitudinea sa anti-neologică (de moment) și multe altele.

A.D. Xenopol s-a născut la 24 martie 1847, la Iași, ca fiu al dragomanului Dimitrie Xenopol, ce activa la consulatul prusian din capitala Moldovei, și al Mariei Vasiliu. Tatăl, un cărturar poliglot – care, ajuns în Moldova, va renunța la slujba de translator și își va schimba numele din *Brunswick* în *Xenopol*, însemnând „fiul străinului” în grecește –, le va crea, atât lui A.D. Xenopol, cât și celorlalți doi frați mai mici, Adela și Nicolae, o atmosferă propice studiului.

Deși părintele său știa și germana și ar fi putut să-i învețe și pe copiii săi încă de mici această limbă, preferința a mers către franceză; de altminteri, și învățământul funcționa „după sistemul de atunci al pensionatelor franceze în limba franceză”. În pofida dorinței tatălui, germana nu le plăcu: „El voia să ne deprindă și cu limba aceasta; dar ea nu-mi era pe plac și o învățam fără gust, încât propășirea mea în cunoștința ei rămase totdeauna slabă.”⁵ De cunoștințe într-adevăr „slabe” din partea lui Xenopol în ceea ce privește limba germană, însă, nu se poate vorbi, mai ales că istoricul și-a făcut studiile superioare în Germania. Este o exagerare întemeiată pe faptul că limba franceză îi devenise din primii ani aproape la fel de intimă ca limba română: „Din această practică timpurie și de toate zilele a limbei franceze se explică cum de o posed, îndestul de bine în scris și în vorbire...”⁶.

⁴ Am utilizat pentru această schiță biografică informații preluate mai ales din scrierea autobiografică a lui A.D. Xenopol, *Istoria ideilor mele* (reprodusă în A.D. Xenopol, *Scrieri sociale și filozofice*, Editura Științifică, București, 1967, p. 358–407), precum și din Al. Zub, *Istoriografia română...*, p. 14–31. Manuscrisul *Istoriei ideilor mele* s-a pierdut; îi datorăm prima publicare lui I. E. Torouțiu, care a avut acces la arhiva familiei Xenopol și a reprodus această scriere memorialistică (salvând-o pentru urmași) în *Studii și documente literare*, vol. IV, București, 1933, p. 368–417. Relatările și mărturisirile lui Xenopol – expuse pe parcursul a 73 de pagini „într-un album, format octav, legat în piele cenușie” (I.E. Torouțiu) – sunt neîncheiate, oprindu-se înaintea de 1913 (când se presupune că au fost așternute pe hârtie). Unele paragrafe (precum discutarea chestiunii evreiești la finalul acestei scrieri), care nu conveneau regimului comunist, nu au mai fost reluate în reeditarea din 1967 (fidelă, de altfel, și pe care am și consultat-o pentru acest *curriculum vitae*).

⁵ A.D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, p. 362.

⁶ *Ibidem*.

„Strămutarea” familiei lângă Bacău, pentru doi ani, și apoi chiar în Bacău îi îmbogățește experiența. În urma celor doi ani petrecuți la moșia Filipenii, ajunge să iubească viața de la țară. De la un soldat neamț, Franz, deprinde meșteșugul înălțării zmeielor, pasiune care îi rămâne în suflet toată viața și care ar explica, totodată, anumite înclinații ale intelectului său: „Și astăzi, când văd un zmeu zbârnâind prin aer, nu mă pot împiedeca de a nu mă opri spre a privi la el. Această pasiune a mea pentru zmeie denotă o plecare a minții mele către desfătările ideale.”⁷

În 1856, la vârsta de 9 ani, Xenopol se reîntoarce în Iași. La pensionul unui grec, Constantin Athanasiade, tânărul va învăța elina și greaca modernă și, bineînțeles, va aprofunda cunoștințele de limba franceză. Pensionul funcționa după sistemul vechilor școli fanariote, așa că toți copiii erau obligați să învețe *Iliada* pe de rost („mai multe sute de versuri din cântul I și cu traducerea lor, neînțelegând nici un cuvânt nici din limba originală, nici din cea în care se traducea [= greaca modernă, n.n. N.M.]”⁸). Simultan, ia lecții de desen liniar (practică ce se va dovedi utilă mai târziu) sub îndrumarea inginerului francez François Gaidry.

O altă pasiune a tânărului Xenopol a reprezentat-o grădinăria. Faptul că-și petrecea timpul liber plantând flori și pomi (sau chiar altoind pomi) îl va face să dezvolte „acea mare iubire a naturii” care va conduce nu doar la consemnarea impresiilor din natură și din călătorii, ci și la o adevărată predilecție, în discursul istoric, pentru analogiile luate din lumea biologiei (din domeniul botanicii, în special): „Tot în acest răstimp mă ocupam mult cu grădinăria. Casele părințești aveau un loc foarte mare și în fundul lui era un deal înalt de vo 8 metri, pe care se întindea un frumos tapșan de iarbă. Tatăl meu îl prefăcuse în o grădină de pomi roditori și de vie și eu îmi petreceam tot timpul liber la lucrarea acelei grădini, întocmind straturi, greblând și curățind iarba, plantând flori și copaci, ba chiar deprinsesem și a altoi arbori de la un grădinar, neamțul Masapust, care întocmise grădina. Această îndeletnicire a mea cu pământul și cu plantele spori plecarea pentru agricultură, dobândită încă din petrecerea mea la țară și care îmi îndrumă mai târziu mintea către natură și cei ce stau mai aproape de ea, nu mai puțin. Din aceste se dezvoltă în mine acea mare iubire a naturii care a dat mai târziu naștere la însemnarea amintirilor mele de călătorii și a impresiilor mele din natură”⁹.

Ajuns la liceu (adică la școala secundară, „așa numita Academie” din Iași), o puternică impresie îi face profesorul de latină, Zaharia Columb, de o severitate și de o corectitudine ieșite din comun. Cu acest profesor va învăța latina atât de bine, încât, atunci când își va da doctoratul în drept la Berlin, teza sa, la o prima corectură, prezintă doar câteva greșeli de... stil!¹⁰

⁷ *Ibidem*, p. 363.

⁸ *Ibidem*, p. 364.

⁹ *Ibidem*, p. 364–365.

¹⁰ Amintirea lui Xenopol sună astfel: „Doctoratul în drept îl trecui la Berlin și anume în limba latină. Pentru a putea vorbi latinește, luai ore de exerciții cu un bătrân profesor de latinește, Apitius, care-mi revăzu și textul latin al tezei mele, spre a-i îndrepta limba. Apitius se minuna unde am învățat așa de bine latinește, de nu mi-a găsit în 98 de pagini decât vreo 15 greșeli de stil. Cu câtă bucurie putui să-i spun că aceasta o făcusem cu profesorul meu din Iași, Zaharia Columb.” (*ibidem*, p. 372).

Spre sfârșitul școlii secundare descoperă frumusețea istoriei, luând contact cu scrierile lui Volney (*Les Ruines*) și ale lui Guizot (*Istoria civilizației în Europa și Franța*), pe care le citește cu asiduitate¹¹.

În 1866 („fiind în clasa a V-a, la Academie”), redactează o lucrare despre importanța și utilitatea istoriei, pe care o citește în cadrul unei proaspăt înființate societăți de elevi, al cărei președinte era. După cum notează Xenopol însuși, în această primă încercare, când avea doar 19 ani, „se văd însușirile care vor dezvolta pe acele de mai târziu, precumpănirea ideilor în expunerea trecutului și stilul meu limpede și colorat.”¹² Merită redată caracterizarea pe care un Xenopol ajuns la senectute o face lucrării unui Xenopol abia ieșit din adolescență: „Stilul în care am scris această primă a mea încercare pe câmpul științei, și asupra căruia de aceea și stăruiesc mai mult, este încă încărcat cu neologisme; dar se observa în el un avânt al gândirii și frumoase asemăluiri. Așa spun într-un loc: «Mintea este o undă limpede, în care se reflectă faptele și obiectele ca în o oglindă. Imaginea e pură cât timp unda e liniștită și dacă arunci în ea o piatră, o bucată de țarină, și îndată imaginea va apărea tremurândă și difuză ochilor noștri. Aruncați în mintea noastră acea piatră, acea țarină, pasiunile și ignoranța, n-ar deveni imaginea faptului și prin urmare exprimarea – istoria lui?» Și aiurea, unde vorbesc de caracterele istoriei mai vechi care cunoșteau mult mai puțin evenimentele cum le cunosc cercetările mai nouă cu toate că erau mai apropiate de ele, închei cu minunata comparație: «Și soarele, deși este vara mai depărtat de pământ decât iarna, totuși vara el încălzește mai mult».”¹³

După încheierea clasei a V-a a liceului de stat, în 1866, Xenopol intră la Institutul Academic, o eminentă școală privată unde îl are ca profesor, printre alți dascăli de renume, și pe Titu Maiorescu. Acesta din urmă îl remarcă și îl ia „sub a lui protecție”, invitându-l și acasă, unde are prilejul de a asculta muzică de calitate¹⁴.

În iunie 1867, la 20 de ani, susține bacalaureatul („ce tocmai atunci se înființase în Iași”), un examen „îndestul de împovărat”, întrucât cuprindea – „pe lângă toate obiectele litere ca greceasca, latina și franceza” – și discipline matematice, precum trigonometria sferică și cosmografia matematică.

¹¹ În paralel, continuă preocuparea sa pentru lumea „naturală”: „Tot la Vitilinescu [= cel de la care împrumutase cele 5 volume din Guizot] încă văzui eu creșterea gândacilor de mătase care mă interesa și mă pasiona într-un grad foarte mare și de unde mi-a rămas un gust deosebit pentru această îndeletnicire practică, pe care mai târziu o pusei în aplicare prin o cultură la grădina lui Rivalet, fostă a principelui Sturza, de la Socola lângă Iași.” (*ibidem*, p. 367).

¹² *Ibidem*, p. 368.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Încă din liceu, Xenopol luase lecții de pian și de pictură. Și aceste aspecte, după cum recunoaște istoricul, și-au adus contribuția la dezvoltarea personalității sale: „Prin aceste două arte îmi dezvoltai mintea și pe cale artistică, cum fusese deșteptată spre iubirea naturii prin petrecerea la țară și grădinărie, cum fusese deprinsă cu liniile precise prin desennul liniar, încât din toate părțile mintea mea se disciplina și se îmbogățea, pe când trunchiul ei principal se răsădise în câmpul istoriei.” (*ibidem*, p. 369).

Bucurându-se de susținerea lui Maiorescu, tânărul Xenopol primește de la Junimea o bursă de 150 de galbeni pe an pentru a merge (din septembrie 1867) să studieze la Berlin. Timp de patru ani, el își desăvârșește studiile superioare la Universitățile din Berlin și Giessen. Deși incomodat, la început, „de o slabă cunoștință a limbei germane”, Xenopol se înscrie imediat la două facultăți („juridică și filozofică”), urmând, încă din anul I, „un număr prea mare de 8 cursuri, patru juridice și patru filozofice”, ceea ce-i trezește admirația lui Maiorescu¹⁵.

În același timp, își însușește suficient de bine limba germană, dar, dintre limbile străine, tot cea franceză îi rămâne mai apropiată: „Căutam astfel să mă folosesc pe toate căile de petrecerea mea în un așa de mare centru cultural ca Berlinul. Dar lucru curios; deși am învățat destul de bine limba germană, nu am uitat deloc pe cea franceză și gândirea mea a rămas tot sub înrâurirea acestei din urmă limbi, cu toată însușirea din partea mea pentru germană”¹⁶. În 1871 își ia ambele doctorate, în drept și filozofie, primind pentru fiecare distincția *magna cum laude*.

Încă din perioada studiilor berlineze publică în „Convorbiri literare” studii de natură sociologică și istorică. Prima lucrare, ce apare în 1868, este *Cultura națională*, în care se vedește puternicul său sentiment național, care-l va anima întreaga viață: „Naționalist am fost de la cea dintâi îngânare a minții mele pe tărâmul cugetării și așa am rămas până acum și așa nădăjduiesc să trec în pământ”¹⁷.

Tot la Berlin fiind, în 1871 câștigă concursul pentru cea mai bună „cuvântare” ce merita să fie rostită, în același an, la mormântul lui Ștefan cel Mare cu prilejul sărbătoririi eroului moldovean la mănăstirea Putna. Discursul său¹⁸ va fi tipărit în mii de exemplare, „contribuind la învierea simțământului național și la rădicarea conștiinței neamului”¹⁹.

După întoarcerea în țară, începând, deci, din 1871, exercită timp de 7 ani funcția de procuror la Tribunalul din Iași. În 1878, pe fondul unor neînțelegeri cu procurorul general de atunci, își dă demisia din magistratură, practicând avocatura până în 1883, când devine profesor de istoria românilor la Universitatea din Iași („fără a părăsi însă cariera avocațască, dar lăsând-o pe al doilea plan”²⁰). După cum va mărturisi mai târziu, teoria și practica dreptului au constituit o bună pregătire pentru tratarea istoriei, întrucât „logica dreptului se îndreaptă mai mult după aceea a faptelor, care nu

¹⁵ În afara cursurilor universitare, Xenopol ia în continuare lecții de pian. Mai mult decât atât, Xenopol consemnează că, simultan cu audierea cursurilor lui Mommsen, Curtius, Ranke, Gervinus și alții, nu neglija domeniul artistic: „mă mai ocupam și cu estetica, cu istoria muzicii și vizitam foarte des muzeul de pictură și sculptură din Berlin, pentru a cunoaște din monumente chiar istoria acestor arte.” (*ibidem*, p. 372).

¹⁶ *Ibidem*, p. 372.

¹⁷ *Ibidem*, p. 373.

¹⁸ Intitulat *Cuvântare festivă la mormântul lui Ștefan cel Mare* și publicat (sub titlul ușor modificat *Cuvântarea festivă la serbarea națională pe mormântul lui Ștefan cel Mare*) în „Convorbiri literare” (V), Iași, 1871, nr. 12 (15 aug.), p. 186–193; retipărit apoi și în alte publicații.

¹⁹ A.D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, p. 375–376.

²⁰ *Ibidem*, p. 376.

totdeauna e aceea a ideilor”. În plus, „nu este cu putință de înțeles viața lăuntrică a popoarelor fără cercetarea așezămintelor lor, care toate sunt întemeiate pe raporturi juridice”²¹.

Înainte de a deveni profesor universitar, Xenopol predase istoria și la Institutul Academic, adică în locul în care își finalizase studiile secundare. Rememorarea acelei perioade, mai ales datorită evocării unui profesor al său (cu care ajunsese apoi coleg), I. Melik, „om de o desăvârșită și drămuluită exactitate”, îl conduce la o judecată justă referitoare la (măcar unii) români în ceea ce privește rigoarea și punctualitatea: „Din această educație s-a împlântat și în mine simțul exactității în îndeplinirea datoriei, a căruia lipsă m-a jignit totdeauna mult la conașionali mei”²². Credem că așa se explică ritmul susținut, aproape incredibil, în care Xenopol și-a elaborat amplele lucrări și tenacitatea cu care și-a dus la capăt ambițioasele proiecte.

În 1871 are loc și introducerea sa în societatea Junimea, de la care spiritul său primi „multe și folositoare îmboldiri” și pe care o caracterizează în felul următor: „Era o societate care cu nedreptul a fost numită societate de admirare mutuală, fiindcă societatea în care membrii să se sfâșie mai mult unii pe alții prin critica lucrărilor lor, decât Junimea nu cred ca să fi fost pe lume, dar critica era suportabilă, fiindcă niciodată nu era făcută cu amărăciune, ci totdeauna din glumă și cu voie bună. De aceea și fiecare membru primea observările, dacă nu cu plăcere, cel puțin fără revoltă.”²³. Această atmosferă a criticii constructive l-a ajutat pe Xenopol și în formarea unui stil științific adecvat, după un efemer exces anti-neologistic: „Cât de mult m-am folosit eu de critica Junimei, atât pentru a mânui eu însumi acest gen, cât și aplicată la scrierile mele istorice, îmi aduc aminte că de la un timp, mă hotărâsem să-mi schimb stilul, să mă feresc de neologismele pe care le întrebuițam prea des. Căzui, bineînțeles, în excesul potrivit, așa că încercarea mea stârni în Junimea o protestare și un răs unanim care mă învăță să reduc excluderea neologismelor la o proporție mai moderată”²⁴.

Din 1871, când se întoarce în țară, până în 1883, când devine profesor universitar, Xenopol are o activitate publicistică remarcabilă, elaborând o serie de lucrări ce apar toate în „Convorbiri literare”²⁵. Intrarea sa, în 1878, în gruparea liberalilor moderați aduce o răcire a raporturilor sale cu Maiorescu²⁶ și o despărțire de Junimea, aflată, din punct de vedere politic, în tabăra conservatoare.

²¹ *Ibidem*, p. 377.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 378.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ În acest sens, Xenopol inventariază, în scrierea sa memorialistică, 14 lucrări publicate în acea perioadă.

²⁶ De altfel, încă din ianuarie 1869, într-o scrisoare trimisă de la Berlin lui Iacob Negruzzi, Xenopol își explica și justifica amănunțit articolul *Cultura națională*, cu trimitere și la un articol al lui Maiorescu [*În contra direcțiunii de astăzi a culturii române*, apărut în „Convorbiri literare”, 1968, II, p. 301–307], cu care nu era complet de acord.

Ocupând catedra de istorie a românilor la universitatea ieșeană, lui Xenopol i se împlinea, la 36 de ani, un mare vis. Încă din perioada studenției strânsese material, având intenția de a scrie „istoria completă a poporului” său²⁷. La câțiva ani de la instalarea sa ca profesor universitar, lucrând „cu un avânt și un dor nemaipomenit”, redactând 8–10 ore pe zi, vede tipărit, în 1888, primul volum al acestei capodopere istorice²⁸. Ritmul în care publică și celelalte volume îi umple de mirare pe contemporani, care nu știau câtă muncă se ascunde în spatele acestei întreprinderi: „Volumurile se urmară regulat în fiecare an, câte unul, așa că la 1893 după 10 ani de muncă aplicată redactării și 16 ani de pregătire anterioară, în total 26 de ani, putui vedea desăvârșită una din lucrările cele mari ale vieții mele: Istoria deplină a poporului român. Mi se dădu în Iași un mare banchet pentru sărbătorirea acestei opere naționale și Academia Română mă alese de membru ordinar al ei. Lumea se mira cum de scoteam regulat în fiecare an câte un volum. Dar când începusem tiparul în 1888, patru volume erau aproape redactate, al V-lea, Fanarioții, era gata ca adunare de material și singur al VI-lea era numai de conceput.”²⁹

Privind în urmă spre cea dintâi ediție a *Istoriei* sale și pregătind o nouă ediție, Xenopol constată că este „o lucrare conștiincioasă și bine întemeiată” și că, deși între timp cantitatea de informații istorice a sporit, opera își păstrează ideile fundamentale și structura inițială („canavaua pe care am țesut expunerea a rămas aproape neschimbată”). Mai mult decât atât, chiar dacă în vremea aceea nu ajunsese la o concepție teoretică bine pusă la punct în ceea ce privește specificul istoriei ca disciplină, o intuiție sigură („un sănătos instinct”) l-a făcut să lucreze „în mod neconștient” după niște principii pe care le va formula mai târziu (și anume că „ideile generale în istorie nu sunt legile, ci seriile de dezvoltare”). În consecință, Xenopol demonstrează într-o enumerare densă, folosindu-se de materialul prezentat în *Istoria românilor din Dacia Traiană*, că respectiva concepție se găsea deja acolo *in nuce*: „Toată istoria românilor nu este decât o înmănunchere de serii istorice care se țin una de alta, se prefac una în alta, se înrăuresc mutual, se combat sau se sprijinesc între ele. Așa bunăoară am arătat cum din stăpânirea turcească izvoră înrăurirea grecească, din aceasta cea franceză și din aceasta din urmă regenerarea românilor, intelectuală și politică.”³⁰

²⁷ În primul an de predare la universitate, nesimțindu-se pe deplin pregătit pentru a ține un curs referitor la întreaga istorie a românilor, se ocupă de problema „stăruinței” (continuității) românilor în Dacia „în toate amănunțimile”. Problema îl preocupa de multă vreme: în 1876 publicase o critică a cărții lui Roesler în „Convorbiri literare” (*Despre Rumänische Studien de Rob. Rösler*). În 1884, la Iași, publică și monografia dedicată acestei chestiuni: *Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*.

²⁸ Prezentat Academiei Române în 1889, primul volum al *Istoriei românilor din Dacia Traiană* este premiat cu 5000 de lei, iar autorul este ales membru corespondent al Academiei.

²⁹ A.D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, p. 381–382.

³⁰ *Ibidem*, p. 383.

Până și destinul limbii române și avatarurile prin care a trecut ea până să devină limbă de cultură primesc o explicație din aceeași perspectivă: „am dovedit cum introducerea limbii române în biserică a dat avânt unei dezvoltări intelectuale românești, care în timpul fanarioșilor nu a fost stânsă, ci numai înăbușită și care aprinsă din nou la soarele renașterii minții românești în Ardeal, trebuia să se îmbine cu înrâurirea franceză pentru a readuce iarăși cu onoare la români viața națională.”³¹.

Și în memoriile sale, Xenopol rămâne fidel crezului său (enunțat în *Introducerea* din 1888 la primul volum al *Istoriei*), potrivit căruia, în știință, adevărul trebuie înfățișat într-o haină frumoasă, iar, când vine vorba de scrierea istoriei naționale, patriotismul nu trebuie reprimat: „Dar cele 6 vol. de *Istoria românilor* mai au o însușire, aceea de a fi pătrunse de la un capăt la celălalt de jocul ascuns al iubirii de țară și de neam, care străbate adese cu scânteiele sau flăcările ei prin spuza gândirilor, poate mai mult chiar de cum o învoiește o tratare absolut științifică a istoriei.”³². O caracterizare concisă are în vedere și limba întrebuițată în acest scop: „Limba în care am scris aceste volumuri este pe cât s-a putut adevărata limbă românească, ferită pe cât de arhaisme nefolositoare, așa de neologisme de prisos”³³.

Nefiind lipsit de o anumită înzestrare poetică, Xenopol recunoaște că acest aspect transpare, la nivel stilistic, și în operele sale istorice: „Dacă notez însă această trăsătură a inteligenței mele este pentru că totdeauna am avut și darul de a întrupa gândirea și icoana și dacă scrierile mele istorice au și însușiri stilistice, ele sunt datorite acestei plecări a mele către poezii care totdeauna au dat fără de voie rostirii concepțiilor mele, fie din viu grai, fie în scris, un colorit deosebit.”³⁴.

În paralel, pe lângă activitatea științifică propriu-zisă și cea de la catedră, Xenopol se implică în viața comunității sale, oferindu-și dezinteresat ajutorul acolo unde crede că este necesar. Unul dintre eforturile sale s-a îndreptat cu precădere în direcția promovării oamenilor competenți în lumea universitară sau academică. Astfel, printre cei care îi datorau mult – unii dintre ei dovedindu-se ingrați ulterior – se numără: D. Onciul, N. Iorga, A.C. Cuza, Calistrat Hogaș și alții.

O altă preocupare care l-a solicitat în permanență a fost aceea de a-și face cunoscute țara și poporul în lume sau de a combate erorile ori prejudecățile străinilor cu privire la istoria noastră. Pentru aceasta, el colaborează la reviste de prestigiu din Franța și Germania, participă la congrese internaționale (la Paris, Roma, Londra etc.), ține conferințe în străinătate, poartă o bogată corespondență cu savanții vremii, ceea ce-i atrage recunoașterea la nivel mondial. Ca semn al acesteia, Academia științelor

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, p. 384.

³³ *Ibidem*, p. 385. Desigur, la un secol de la publicarea *Istoriei*, unele forme lingvistice de atunci ne pot apărea acum drept arhaice sau mai puțin literare decât îi păreau lui Xenopol.

³⁴ A.D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, p. 387.

morale și politice din Paris îl alege în 1900 ca membru corespondent, cinste de care se mai bucurase anterior doar Gheorghe Bibescu³⁵.

După finalizarea *Istoriei românilor din Dacia Traiană*, Xenopol se concentrează asupra teoriei istoriei, ajungând ca „după patru ani de stăruitoare cugetare și cetire” să-și strângă ideile într-un sistem, dând la iveală o carte de 300 de pagini, *Les principes fondamentaux de l'histoire*, tipărită la Paris în 1899³⁶. Un an mai târziu, la Iași, va apărea și versiunea românească a lucrării, *Principiile fundamentale ale istoriei*. Faptul că și-a redactat această operă mai întâi în limba franceză este motivat de istoricul român în principal de absența unei terminologii adecvate: „am făcut-o fiindcă în lipsa unei terminologii filozofice proprii românești, ar fi trebuit să înving două greutăți în a ei alcătuire, întâi acea destul de însemnată a ideilor înseși, după cum acea a investmântărei lor în scriere, greutate îndoită pe care o înlăturam prin cugetarea și scrierea ei în o limbă cu terminologie filozofică formată. Traducerea pe care o făcui este însemnată prin intenția de a da în o limbă românească cât se poate de curată idei încă nerostite în această limbă, ferindu-mă cât puteam de neologisme, fără însă a merge prea departe în înlăturarea lor”³⁷.

Dar teoria trebuia confirmată și de practică. Alți patru ani sunt închinaiți unei lucrări de „istorie pragmatică” în care Xenopol aplică explicit principiile determinate. Apare astfel, în 1902, *Domnia lui Cuza Vodă* (2 vol.), o monografie despre care autorul spune: „Efectul acestei scrieri a mele asupra cugetului țării fu de tot covârșitor”, în sensul că a redeșteptat interesul românilor pentru figura marelui domnitor amenințată să intre în uitare³⁸.

3. (Deoarece *Istoria ideilor mele* lasă neacoperită din punct de vedere biografic ultima perioadă a vieții lui Xenopol, am apelat la cercetările efectuate de Al. Zub pentru a suplini această lacună³⁹.)

În continuare, Xenopol rămâne deosebit de activ în plan științific, participând la diverse campanii de ordin cultural (cum este și cea inițiată în 1906 de N. Iorga pentru apărarea limbii române). Ține, la Sorbona, în 1908, o serie de prelegeri despre filozofia istoriei, fiind elogiat de presa străină. Ia parte la congrese științifice și la alte manifestări similare desfășurate în importante centre universitare ale Europei. Este o

³⁵ Despre care Xenopol adaugă: „el ajunsese chiar membru asociat al Institutului, însă această înaltă poziție științifică – cea mai înaltă pe care un străin o poate dobândi în Franța – o urcase Bibescu mai mult prin generoasa lui împărtășire la războiul din 1871 și prin aceea că era mai mult francez decât român. El vorbea de abia românește, și prin grai ca și prin simțire era francez” (*ibidem*, p. 398–399).

³⁶ *Ibidem*, p. 396.

³⁷ *Ibidem*, p. 397.

³⁸ *Ibidem*, p. 401.

³⁹ În afara monografiei *Istoriografia română la vârsta sintezei: A.D. Xenopol*, Al. Zub a mai prezentat datele esențiale ale biografiei lui Xenopol și cu alte ocazii; vezi, de pildă, în Al. Zub, *A.D. Xenopol. Biobibliografie*, Editura Enciclopedică Română – Editura Militară, București, 1973 (în *Introducere și Cronologie*), p. 5–61 sau în cele două materiale, *Prefață și Sinteza xenopoliană*, ce deschid primul volum al *Istoriei*.

personalitate atât de cunoscută, încât, în 1909, se pune chiar problema unei eventuale desemnări a sa ca membru al Institutului Nobel⁴⁰.

Solidaritatea sa dintotdeauna cu cei năpăstuiți iese în evidență și în 1907, când ia apărarea țăranilor răsculați, propunând mijloace de îmbunătățire a condiției lor. De altfel, după acest moment sângeros al istoriei noastre, el se reorientează și în plan politic, aderând în 1908 la Partidul conservator-democrat, condus de Take Ionescu.

Viața universitară îl soliciță și ea: în 1907 este ales decan al Facultății de Litere și Filozofie din Iași⁴¹ și, în această poziție, are satisfacția de a prezida comisia care a acordat primul doctorat în filozofie și litere al universității ieșene.

Evenimentele anului 1914 îl fac să viseze la Marea Unire, de aceea se mută la București, unde „inițiază o campanie de pregătire a spiritelor pentru desăvârșirea unității de stat”⁴². La sfârșitul acestui an, suprasolicitarea face ca organismul marelui istoric să cedeze: se îmbolnăvește grav. În 1915 se retrage din învățământ și, până la sfârșitul vieții, duce o viață plină de lipsuri materiale. Extrem de slăbit, se stinge la 20 februarie 1920. I se organizează funeralii naționale și este înmormântat la cimitirul Bellu. Redactându-și, în 1919, testamentul, se declara fericit că și-a văzut realizat idealul de-o viață, anticipat în scrierile sale istorice, exprimându-și din nou încrederea în destinul patriei sale⁴³.

⁴⁰ Vezi Al. Zub, *Istoriografia română...*, p. 108–109.

⁴¹ De altfel, în 1898, fusese ales chiar rector al universității ieșene.

⁴² *Ibidem*, p. 109.

⁴³ *Ibidem*, p. 110. Pentru a ilustra mai bine umanitatea acestui savant, ni se pare semnificativ și următorul fapt: deși apăsător de sărăcie, la 1 aprilie 1918 „acordă Editurii Frații Șaraga dreptul de a tipări *Istoria românilor* în ediții nelimitate, fără niciun beneficiu pentru sine, în vederea unei mai largi răspândiri printre românii de pretutindeni” (Al. Zub, *A.D. Xenopol. Biobibliografie*, p. 57).

ABSTRACT AND CONTENTS

Abstract

Resuming older preoccupations, we have tried to present in this book the *Cultural Identity of the Romanian Soul. A. D. Xenopol on Language, History, Tradition as Spiritual Thesaurus*, ideas of the great historian A.D. Xenopol, about the national culture in general, but mainly about the Romanian language and literature in special. In the case of the latter, we have referred to some remarks which the scholar formulated regarding important Romanian literary men, such as Alecsandri, Eminescu and Creangă, whom he deeply admired. Xenopol met these writers in person during the period in which he was a member at Junimea and that is why the impression they left on him was strong and long-lasting. Given also his passion for the Romanian history and the folklore, his interest in the “outlaw literature”, either of literary or folk origin (about which he wrote a separate article) is fully justified.

However, most of the articles written by Xenopol, which we have selected in view of commentary and analysis, are about the Romanian language. They refer to either the Romanian language in relation to the Romanian people or to the Romanian literary language and the danger of the invading neologisms, or to the beautiful Romanian language, as found in some recommended texts. Xenopol also wrote reviews on philological or even lexicographical works and, what is more, he commented on various translations from universal literature into Romanian. For instance, his review on N. Gane’s translation of Dante is exemplary. Here Xenopol presents in detail both the translator’s merits and the drawbacks of the respective translation, to which he offers viable solutions.

This book contains four parts, unitary from a thematic point of view, preceded by a short biography of Xenopol and by a characterization of his work. Also, in view of a better understanding of the personality of the great historian, we have added a section of *Annexes*, where I have fully reproduced three of his articles. The text in which Xenopol convincingly combats Hasdeu’s etymological proposal regarding the origin of the name *Argeș* (as a toponym and hydronym) is relevant in this sense. By nature, Xenopol was not a polemist, but, when needed, he could retort harshly by presenting historical facts and various arguments, supported by impeccable logic.

We have fully reserved the first part to the analysis of a study on our national culture, which Xenopol wrote at the age of 21, proving his erudition and real maturity in thinking starting that early age. Some ideas presented there are still current to this day, but we were mainly interested in showing Xenopol’s consistency in supporting some of his ideas, which we will later find in his work.

Among the materials presented in the second part, the articles about neologisms are the most striking. Even if Xenopol was a polyglotist and fully understood the dynamics of languages, he was against borrowing new words when there was no real need for it. Even if his principle was correct, we can observe nowadays that the majority of the words which he combatted, most of them of French origin, were accepted in our language eventually.

The articles presented in the third part underline Xenopol's interest in literature and, mainly, his qualities as an editor. He is the one who deserves credit for editing and publishing the first anthology of Creangă's works and also for a new edition of Eminescu's poems (shortly after Maiorescu's edition). What is more, he also made valuable statements on the great writers of Junimea.

His passion for learning foreign languages is also proved by some texts discussed in the fourth part. Xenopol wrote an excellent review on a Romanian-English dictionary, while the presentation he made about the poetic translation of Dante's *Inferno* into Romanian demonstrates not only his good knowledge of the Italian language and of *Divine Comedy*, but also a mastery of the prosodic elements required for such work.

In general, our commentaries aimed at extracting the essential from the texts taken into account. We have referred to the main ideas, allowing Xenopol to "speak". For this reason, the book contains numerous quotations, some of them quite ample. Taking everything into consideration, one can easily observe the qualities of a great writer and the scientific virtues of a scholar rarely found in Romania. Moreover, Xenopol's pages vibrate with patriotism, with the feelings of a man who, through his scientific work as a historian, fully did his duty to his country.

Contents

FOREWORD	13
EDITORIAL NOTE	15
INTRODUCTION. A.D. XENOPOL'S PERSONALITY	17

Part I. ON NATIONAL CULTURE AND ITS FORMS

1.1. National culture. Conceptual distinctions	29
1.2. Some observations regarding the linguistic diversity	33
1.3. The constituents of the national culture	36
1.4. The fundamental importance of language	38
1.5. Folk literature and its traditional forms	48
1.6. Beautiful arts	54
1.7. Synthetic look	59

Part II. THE ROMANIANS' LANGUAGE AND THE NATIONAL UNITY

2.1. On patriotism and national language	67
2.2. On the Romanian language	76
2.3. The Romanian language and the unity of the Romanian people	82
2.4. Reflections about history, culture and language	89
2.5. The French influence on the Romanian culture and language	94
2.6. The problem of neologisms	104
2.7. On the Romanian language spoken by king Carol I	114
2.8. Old recommended texts	117

Part III. CONTRIBUTIONS REGARDING THE ROMANIAN LITERATURE

3.1. The first preface to Ion Creangă's works	123
3.2. On Mihai Eminescu	129
3.3. On the "folk poet" Vasile Alecsandri	136
3.4. On Creangă, Eminescu and Alecsandri	143
3.5. On "the outlaws literature"	145

Part IV. VARIOUS REVIEWS WRITTEN BY A.D. XENOPOL

4.1. The analysis of a bilingual dictionary	151
4.2. On an orthographic paper	154
3.3. On Gh. Ghibănescu's linguistic and philological works	156
4.4. On a famous feminist woman's conference	161
4.5. On translating Dante into Romanian	162
CONCLUSIONS	171
ANNEXES	172
The origin of [the name] Argeş according to B.P. Hasdeu	172
The Exposition and the idea of national unity	177
Recommended texts	182
SELECTIVE BIBLIOGRAPHY	185
ABSTRACT AND CONTENTS	189